

پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد

رشته الهیات و معارف اسلامی

گرایش فقه و مبانی حقوق

ضوابط و معیارهای فقهی و حقوقی

حسن معاشرت مرد با همسرش

استاد راهنما:

ابراهیم شفیعی سروستانی

دانشجو:

پدرام تدین

خردادماه 94

اللَّهُمَّ احْمِنا

«تمام حقوق این اثر متعلق به دانشگاه قرآن و حدیث است»

تقدیم به...

پدر و مادر مهربانم که در سختی های زندگی همواره یآوری دلسوز و فداکار و پشتیبانی
محکم و مطمئن برایم بوده اند

و...

به یکی از اغصان شجره نبوت و گلی از بوستان عترت کسی که نشانه لطف الهی در زندگی ام
است...

همسرم، سلاله ای از فرزندان امیرالمومنین و فاطمه الزهراء (علیهما السلام)

سپاسگزاری بی حد از والدین گرامی که محیطی سرشار از سلامت و امنیت و آرامش و آسایش برای من فراهم نمودند.

از همسر که نشانه ی لطف الهی در زندگی من است.

از استاد گرامیم جناب آقای شفیع سروستانی که قطعا بدون راهنمایی های ایشان تأمین این پایان نامه مشکل می نمود.

همچنین یاد و خاطره ی عالم فرهیخته کسی که این جانب طی مدت تحصیلات تکمیلی در شهر مقدس قم مرهون لطف کریمانه اش بودم مرحوم حضرت آیت الله موحد ابطحی (ره) را گرامی می دارم.

چکیده

یکی از مباحث مهم خانواده، مسئله‌ی «حسن معاشرت زوجین نسبت به یکدیگر» است که دوام و سلامت نظام خانواده در گرو تحقق و حاکمیت آن بر روابط همسری می‌باشد. بدیهی است با توجه به خلأهای موجود و نیاز علمی و نظری جامعه به معیارهای حسن معاشرت مرد با همسرش، ارائه‌ی الگویی مبتنی بر اخلاق اصیل اسلامی در این زمینه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. اهمیت موضوع مورد بحث وقتی زیاد می‌گردند که می‌بینیم حسن معاشرت زوجین نسبت به یکدیگر در جوامع مختلف می‌تواند تحت تأثیر عوامل مختلف از قبیل عرف جاری، آداب و رسوم، میزان تحصیلات زوجین و ... متفاوت باشد. با توجه به اهمیت موضوع حسن معاشرت و تأثیر آن در روابط زوجین، ضرورت دارد، ضوابط و معیارهای فقهی و حقوقی آن به شکل دقیق مشخص شود تا قضات محترم به هنگام بررسی شکایات زوجین، ملاک‌های دقیق‌تری برای تشخیص رعایت یا عدم رعایت این موضوع داشته باشند.

توجه به نیاز علمی و نظری جامعه‌ی امروزی در الگوی رفتار ارتباطی با همسر، و یافتن معیارها و ضوابط فقهی و حقوقی حسن معاشرت در زندگی زناشویی، با توجه به نقش اساسی جایگاه معاشرت در روابط خانوادگی و دامنه‌ی آن این نیاز را تقویت می‌کند که با توجه به این نکته که خانواده صرفاً یک سازمان حقوقی نیست بلکه سازمانی است متشکل از قواعد حقوقی و اخلاقی که در این اختلاط، غلبه با اخلاق و قواعد حقوقی است و صرف قانون به تنهایی توانایی ایجاد نظم در آن را ندارد. نیاز به جستجو در دامنه‌ی حسن معاشرت دو چندان می‌شود که معیارهای فقهی و حقوقی آن در آیات قرآن کریم و سنت و سیره‌ی معصومین (ع) متجلی است حال سوال این است که ضوابط و معیارهای فقهی و حقوقی حسن معاشرت مرد با همسرش چیست؟ مفهوم حسن معاشرت در روابط خانوادگی چیست؟ و چه حوزه‌هایی را شامل می‌شود؟ آیا حسن معاشرت مختص روابط غیر مالی زوجین است؟ یا در روابط مالی از قبیل مهریه و نفقات هم تسری می‌یابد؟ عرف چه جایگاهی در تشخیص حسن معاشرت و حوزه‌های آن خواهد داشت؟ پس از تأمل و تفحص دقیق و عمیق به این نکته رهنمون می‌شویم که یکی از اصلی‌ترین ضوابط و معیارهای تشخیص حسن معاشرت با توجه که اشارات قرآنی و سنن شرعی، عرف است؛ اما این نکته نیز حائز دقت نظر است که

در خصوص جایگاه عرف در این خصوص جوانب شرعی و عقلی آن در مرحله اول باید در نظر گرفته شود
سپس روشن گردد که کدامین عرف ملاک است؟ عرف جامعه‌ی انسانی؟ یا عرف خانواده‌ی زوجین؟
کلیدواژه: خانواده، حسن معاشرت، اصل معروف، عرف، حقوق زوجه.

فهرست مطالب

14.....	فصل اول: کلیات و مفاهیم
15.....	1.1. کلیات
15.....	1.1.1 بیان مسئله
15.....	1.1.2 اهمیت و ضرورت
16.....	1.1.3 سؤالات تحقیق
16.....	1.1.4 پیشینه تحقیق
19.....	1.2 مفاهیم
19.....	1.2.1 مفهوم معاشرت
20.....	1.2.2 مفهوم معروف و جایگاه آن در روابط خانوادگی
21.....	1.2.3 حسن معاشرت و دامنه‌ی آن
28.....	فصل دوم ضوابط و معیارهای فقهی و حقوقی حسن معاشرت
29.....	2.1 معیارهای فقهی و حقوقی
29.....	2.1.1 آیات و روایات
38.....	2.1.2 عرف
39.....	2.1.3 عرف در لغت
41.....	2.1.4 عرف در اصطلاح فقه و اصول
44.....	2.1.5 ضابطه و جایگاه عرف
46.....	2.1.6 جایگاه عرف در قانون
59.....	فصل سوم مصادیق حسن معاشرت در آموزه‌های اسلامی
63.....	3.1 حقوق مالی زوجه
64.....	3.1.1 مهریه
66.....	3.1.1.1 مهر المسمی
67.....	3.1.1.2 مهر المفوض
67.....	3.1.1.3 مهر المثل
67.....	3.1.1.4 مهر المتعه
67.....	3.1.2 نفقه
68.....	3.1.2.1 اجرت المثل ایام زناشویی
77.....	3.1.2.2 نفقه ایام طلاق

78.....	3.2 حقوق غیرمالی زوجه.....
78.....	3.2.1 سازگاری، مدارا و حسن خلق.....
81.....	3.2.2 ابراز علاقه و محبت و وفاداری.....
84.....	3.2.3 گرمی داشتن.....
85.....	3.2.4 آراستن ظاهر.....
85.....	3.2.5 همکاری مرد در انجام کارهای منزل.....
87.....	3.2.6 تنظیم رفتارهای جنسی.....
104.....	3.3 حسن معاشرت زوجین و ضمانت اجرای قانونی.....
108.....	یافته‌های پژوهش و نتیجه‌گیری.....
110.....	منابع و مأخذ.....

مقدمه:

«و من آیاته ان خلق لکم من انفسکم ازواجاً لتسکنوا الیها و جعل بینکم موده و رحمه ان فی ذلک لآیات لقوم یتفکرون»¹

سخن از آنجا آغاز می‌کنیم که عامل انتخاب این موضوع بدان علت بود که احساس می‌شود با توجه به تأکید آموزه‌های اسلامی بر موضوع حسن معاشرت زوجین، قانون کشور ما در باب موضوع مطرح‌شده به‌جمال گویی بسنده نموده است. قانون مدنی ایران در چهار ماده و به‌صورت مختصر مواردی از تشدید مبانی زندگی زوجین و تکالیف آنان را بیان می‌کند که خواننده حیران است که این تکالیف را در چه زمینه‌ای تعریف کند، قضات محترم نیز به هنگام بررسی شکایات زوجین ملاک‌های دقیق برای تشخیص رعایت یا عدم رعایت این موضوع ندارند.

در آیین مقدس اسلام، ازدواج به‌عنوان مقدس‌ترین نهاد اجتماعی و محکم‌ترین پیمان، پایه و اساس روابط انسانی را شکل می‌دهد. قرآن کریم پیوند ازدواج را «میثاق غلیظ»² می‌نامد. در این میثاق وثیق، مرد و زن از طریق یک نیروی مرموز الهی به نام مهر و مودت و رحمت به یکدیگر جذب‌شده و به نحو آزادانه و کامل به یکدیگر متعهد می‌شوند تا واحد پویایی را به‌عنوان خانواده ایجاد کنند. از این‌رو ازدواج، مطلوب‌ترین فرصت برای زیباترین تلاقی چشم‌ها، تبادل کلام‌ها، پرجاذبه‌ترین رفتارها، همسوترین اندیشه‌ها و تجلی متعالی‌ترین ارزش‌هاست.

از این نکته نیز نباید غافل بود که ارزش هر اجتماعی منوط به اهمیت خانواده است به‌نوعی که با ضعیف شدن بنیان خانواده، جامعه حیات و موجودیت خود را از دست خواهد داد. قرآن کریم به خانواده نظری خاص داشته و آیات زیادی از قرآن به بحث از خانواده و چگونگی تعامل میان زوجین و حقوق و تکالیف هر یک از افراد خانواده پرداخته است. در میان مکاتب حقوقی، دین مبین اسلام نظام معاشرتی ویژه‌ای در روابط زن و

1. روم / 21

2 نساء / 21

مرد در خانواده تشریع کرده که از سویی بر مبانی انسان‌شناختی قرآن و اسلام استوار بوده و از سویی دیگر ناظر به اهداف و چشم‌اندازهایی است که در اسلام برای خانواده ترسیم‌شده است.

در جوامع اصیل علاقه و محبت هیچ‌گاه از طرف قانون وضع نشده است به همین دلیل تدوین قانون نمی‌تواند بقای فرهنگ‌های کهن را که تکلیف زوج و زوجه را در برابر هم به‌عنوان ارزش‌های معنوی برقرار کرده، تأمین کند؛ اما در حال حاضر بسیاری از کشورها به این معضل از طریق قانون‌گذاری ملی توجه کرده‌اند. موازین و دستورالعمل‌های موجود عموماً می‌تواند زن را در خانواده به لحاظ فرهنگ مردسالاری قربانی فجایع متعددی کند در حال حاضر این امر از طریق اسناد حقوق بشر در معرض اصلاح قرار دارد و کنوانسیون‌های بین‌المللی راجع به امحای هرگونه تبعیض علیه زن برآمده که زن را از صورت یک قربانی در جوامع مردسالار رها و آزاد کند؛ بنابراین باید بتوان پیوند مناسب و مطلوبی بین آن بخش در فرهنگ‌های کهن و در حال حاضر به وجود آورد. زوج و زوجه از یک‌سو به‌عنوان دو انسان برابر در مقابله با آن بخشی از فرهنگ‌ها که ناظر بر قربانی کردن زن در خانواده است قرار دارند. به‌طور مثال، نکاح دائم بین زوجین با این دیدگاه مطرح است که زوجین یکدیگر را تکمیل نمایند و از طریق برقراری رابطه‌ی معنوی نهاد خانواده را مستحکم کنند. این امر باید مورد پاسداری قرار گیرد و آن بخش از این فرهنگ که زوجه را در حکم بخشی از اموال و متعلقات شوهر قلمداد می‌کنند، از میان برداشته شود.

ارزش خانواده بیش از هر چیز بر پایه‌ی مودت و دوستی بین اعضای آن، بخصوص زن و شوهر استوار است؛ و اگر این جریان بر اساس دوستی و تفاهم و برکنار از خودخواهی‌ها ادامه‌یابد، آرامش و سکون در کنار یکدیگر و درنهایت به کمال انسانی موردنظر خواهد رسید. از همین رو تعبیر «لتسکنوا الیها» در آیه 21 سوره روم اشاره به این واقعیت دارد که آرامش، مقام و موقعیتی است که انسان در پهنه‌ی هستی باید بدان دست یابد؛ و از دیدگاه قرآن وظیفه خانواده زمینه‌سازی برای همین هدف است. چه برای زن و شوهر و چه برای فرزندان؛ زیرا الفت زن و شوهر و تعامل آن دو با نیروی مهر و محبت و در مسیر کمال، سنگ بنای شخصیت روحی و روانی فرزندان را می‌نهد که اگر سالم باشد رحمت به بار می‌آورد. بر اساس این اندیشه

خاستگاه انسان‌های دغدغه‌مند از نگاه قرآن این است که می‌گویند: «...ربنا هب لنا من ازواجنا و ذریاتنا قره اعین و اجعلنا للمتقین اماما»¹

درواقع این آیه بر اهمیت خانواده و پیشاهنگی آن در تشکیل جامعه نمونه‌ی انسانی اشاره دارد. چنانکه پیوندهای سالم و درخشان را آرمان پرهیزکاران معرفی می‌کند. به‌رغم دلالت‌های روشن قرآن راجع به جایگاه حقوق غیرمالی زن، متأسفانه در برخی جوامع اسلامی، زن در خانواده یا در جامعه مورد ستم قرار دارد. واقعیت این است که زن در طول تاریخ نه از سوی دشمنان، بلکه گاه از سوی نزدیک‌ترین عضو خانواده‌ی خود مورد بی‌مهری قرار گرفته و به دلیل موقعیت‌های اجتماعی، خانوادگی، فرهنگی، شرایط و گاه عدم اطلاع از حقوق خود ناگزیر بی‌مهری را بر جان هموارساخته است.

قرآن کریم آنگاه که از گوهر انسان و حقیقت رسالت او به‌دوراز جنسیت مادی سخن به میان می‌آورد، می‌فرماید: «و لقد کرما بنی آدم...»²

و آنگاه که از روح خود در او دمید، «نفخ فیه من روحه»³ و اگر به خاطر آفرینش انسان به خود تبریک می‌گوید «فتبارک الله احسن الخالقین»⁴، در همه‌ی این موارد از حقیقت والای انسانی سخن می‌گوید که تفاوت و تمایزی در حقیقت و ماهیت زن و مرد نیست. آنگاه می‌فرماید: «ان اکرمکم عند الله اتفاکم»⁵

و یا می‌فرماید: «و من عمل صالحا من ذکر او انثی و هو مؤمن فاولئک یدخلون الجنة یرزقون فیها بغير حساب»⁶ بر این اساس، دیدگاه قرآن به جایگاه حقیقی زنان، همان نگاه حقیقت‌گرای او به انسان و جایگاه رفیع و مسئولیت‌آفرین اوست.

اما تفاوت‌های حقوقی برخاسته از طبیعت **جنسیتی است** که در عالم تکوین بعضی از وظایف به عهده‌ی زن و برخی بر عهده‌ی مرد است و به‌واسطه‌ی این تفاوت‌های تکوینی تفاوت‌های حقوقی به وجود آمده است.

1. فرقان / 74

2. اسرا / 70

3. سجده / 90

4. مومنون / 14

5. حجرات / 13

6. مومن / 40

لیکن لازمه‌ی تفاوت، تبعیض و بی‌عدالتی نیست و قوانین اسلامی کاملاً این قضیه را به اثبات می‌رساند که بسیاری از تفاوت‌ها به واسطه حمایت‌های مالی، امنیتی و حیثیتی از زن مسلمان است.

انکار نمی‌توان کرد که در مظاهر هستی از جمله وجود وزندگی انسان تفاوت‌هایی مشهود، طبیعی و جبری وجود دارد. ولی همواره تأکید شده است که تفاوت‌های صوری و تقدم و تأخرهای طبیعی، هرگز نشانگر منزلت و محبوبیت و تعیین‌کننده‌ی میزان آن نزد خداوند نیست، بلکه منزلت‌ها و محبوبیت‌های اکتسابی، همواره در پرتو انتخاب‌های آگاهانه و اختیاری انسان به دست می‌آید. وجود این تفاوت‌های طبیعی هرچند ناگزیر به بخشی از توانمندی‌ها و امتیازهای ظاهری کشیده می‌شود.

اما خداوند از طریق عوامل تکوینی مانند محبت و عوامل تشریعی به تعدیل این تفاوت‌ها و برقرار ساختن عدالت پرداخته است. اصول تکوینی خداوند در زندگی انسان که بشر را به عدل و درستی و محبت و عقلانیت و ملاطفت و انصاف فرامی‌خواند. فطرت و سرشت آدمی است که انسان، اهل انس، الفت، محبت و معرفت آفریده شده است. اصول تشریعی خداوند، در آیات بسیاری از قرآن مشهود است که به مناسبت‌های مختلف در آن‌ها هرگونه ظلم به انسان‌ها از ساحت قدس الهی دور شمرده شده است:

«و ما الله یرید ظلماً للعباد»¹

«ان الله لا یظلم الناس شیئاً و لکن الناس انفسهم یظلمون»²

این آیات و ده‌ها آیه دیگر نشان‌دهنده‌ی آن است که خداوند خود از هرگونه ظلمی مبرا است و از انسان‌ها می‌خواهد که ظلم را زشت شمرده، ستم نکنند. اکنون چگونه می‌توان عدل الهی را در نظام تکوین و احکام و قوانین شریعت معتقد بود و پذیرفت، ولی عملاً در برابر زنان و احکام آنان و حقوق ایشان در جامعه‌ی دینی بی‌تفاوت بود. اعتقاد به اصل عدالت و رحمت الهی همواره اقتضا دارد که اهل دیانت و تقوا بر حجاب، عفاف و پاک‌دامنی زنان تأکید داشته به پاسداری از حریم خانواده همت ورزند، بر رعایت عدل و انصاف در قبال زنان و رعایت حقوق انسانی و اجتماعی آن‌ها با تمسک به پیامبر (ص) و ائمه (ع) که سراسر زندگی آنان حکایت از لطف به انسان‌ها است، اصرار ورزند و قبل از ملل غرب در برابر معیارهای دینی و قرآنی با تأسیس

1. غافر / 31

2. یونس / 44

سازمان‌های دفاع از حقوق زنان به احیای حقوق همه‌ی انسان‌ها از جمله زنان اهمیت داده سازمان‌های اجتماعی را در آن جهت پی‌ریزی کنند. همان‌طور که قبلاً اشاره شد از دیدگاه اسلام، هر یک از زن و شوهر در برابر یکدیگر از حقوق متقابل و ویژه‌ای برخوردارند و تکالیفی دارند که از آن جمله حسن معاشرت می‌باشد و این تکلیف با صراحت کامل در آیه‌ی 19 سوره نساء این‌چنین بیان‌شده است: «عاشروهن بالمعروف»

حال با توجه به اینکه زنان و مردان در دو کانون خانواده و عرصه‌ی اجتماع، معاشرت و روابط متقابل دارند، چنان‌که در کانون خانواده به تناسب نقش‌های طبیعی مرد و زن از ناحیه‌ی پدر یا مادر بودن، شوهر و همسر بودن، خواهر، برادر یا فرزند بودن، نوع معاشرت و روابط، اختلاف و تنوع می‌یابند، چنان‌که در یک تقسیم‌بندی کلی و با در نظر داشتن عرصه‌ی اجتماع، زنان و مردان نسبت به یکدیگر به دو گروه محارم و غیر محارم دسته‌بندی می‌شوند، از این رهگذر، بحث از معاشرت مردان با زنان در دو حوزه‌ی جامعه و خانواده قلمرو وسیعی از مسائل حقوقی، فقهی، اخلاقی و... را در برمی‌گیرد که کاوش و بررسی هر یک از آن‌ها خود موضوع دیگر و تحقیقات گسترده‌ای را می‌طلبد.

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

1.1. کلیات

1.1.1 بیان مسئله

یکی از مباحث مهم خانواده، مسئله‌ی «حسن معاشرت زوجین نسبت به یکدیگر» است که دوام و سلامت نظام خانواده در گرو تحقق و حاکمیت آن بر روابط همسری می‌باشد. بدیهی است با توجه به خلأهای موجود و نیاز علمی و نظری جامعه به معیارهای حسن معاشرت مرد با همسرش، ارائه‌ی الگویی مبتنی بر اخلاق اصیل اسلامی در این زمینه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. اهمیت موضوع مورد بحث وقتی زیاد می‌گردد که می‌بینیم حسن معاشرت زوجین نسبت به یکدیگر در جوامع مختلف می‌تواند تحت تأثیر عوامل مختلف از قبیل عرف جاری، آداب و رسوم، میزان تحصیلات زوجین و ... متفاوت باشد؛ و از سویی نیز چون بسیاری از مردان توصیه‌ها و سفارش‌های اخلاقی در زمینه‌ی حسن معاشرت و معاشرت به معروف با همسران خود را زیر پا گذاشته و با اتکا به اختیاراتی که شرع و قانون به عنوان مدیر و سرپرست خانواده برای آن‌ها در نظر گرفته است، شرایط نامناسبی را برای همسران خود ایجاد می‌کنند. از این رو نگارنده در نوشتار حاضر درصدد تبیین این مسئله برآمده و به برخی ملاک‌ها و مصادیق حسن معاشرت با همسر در پرتو آموزه‌های مترقی اسلام می‌پردازد؛ اما از آنجاکه حل موفق مسئله، مسبوق به تشخیص دقیق آن ملاک‌ها و ضوابط است لذا پس از ورود به بحث باید به طرح شفاف مسئله و رفع ابهام از آن پرداخت.

1.1.2 اهمیت و ضرورت

با توجه به اهمیت موضوع حسن معاشرت و تأثیر آن در روابط زوجین، ضرورت دارد، ضوابط و معیارهای فقهی و حقوقی آن به شکل دقیق مشخص شود تا قضات محترم به هنگام بررسی شکایات زوجین، ملاک‌های دقیق‌تری برای تشخیص رعایت یا عدم رعایت این موضوع داشته باشند. از سویی نیز تبیین مفهوم حسن معاشرت در روابط خانوادگی و تأثیراتی را که می‌تواند در تحکیم روابط زوجین داشته باشد و همچنین جایگاه و نقش عرف در تشخیص ملاک‌های حسن معاشرت در روابط زوجین از ضروریات و اهداف این پژوهش می‌باشد.

1.1.3 سوالات تحقیق

سؤال اصلی:

ضوابط و معیارهای فقهی و حقوقی حسن معاشرت مرد با همسرش چیست؟

سوالات فرعی:

1- پرسش دیگر آنکه، وظایف و مسئولیت‌های مرد نسبت به همسرش چیست؟

2- مفهوم حسن معاشرت در روابط خانوادگی چیست؟ و چه حوزه‌هایی را شامل می‌گردند؟

3- حسن معاشرت چه تأثیری در تحکیم روابط زوجین دارد؟

4- عرف چه جایگاهی در تشخیص حسن معاشرت خواهد داشت؟

5- مصادیق حسن معاشرت در روابط زناشویی چیست؟

پاسخ به این پرسش‌ها با تکیه بر وحی و سیره‌ی پیشوایان اسلام و حقوق‌دانان غایت‌نوشتار حاضر است که علاوه بر حل مسائل تئوری و نظری در حیطه‌ی امور ترویجی و تبیین منابع آموزشی و تکمیل قوانین کاربرد خواهد داشت.

1.1.4 پیشینه تحقیق

با بررسی منابع زیر می‌توان در آن‌ها ردپایی از موضوع موردبحث یافت.

1- در مجامع تفسیری و روایی با مراجعه به تفسیر آیه‌ی 21 سوره‌ی مبارکه‌ی روم از تفسیر المیزان مجلد 16 بخش 20 و تفسیر مجمع‌البیان مجلد 8 صفحه 53 و کتاب «وسائل الشیعه» ج 20 کتاب النکاح ابواب مقدمات النکاح و آداب باب‌های 81، 82، 87، 88، 89، 90.

2- شهید مطهری در کتاب «نظام حقوق زن در اسلام» صفحات 9 الی 17 و 168 الی 170.

3- خانم فاطمه بداغی در کتاب «اخلاق و حقوق خانواده» بخش دوم آن (آثار ازدواج) به بحث‌های پیرامون حقوق و تکالیف مشترک زوجین از قبیل حسن معاشرت، تحکیم خانواده و مشارکت در امور آن، گذشت دو مدارا و... پرداخته است.

4- آقای محمدرضا سالاری فر در کتاب «درآمدی بر نظام خانواده در اسلام» فصل‌های 2 و 6 با تبیین روابط زوجین در خانواده و مشکلات خانواده به تبیین موضوع مورد بحث پرداخته‌اند.

5- آقای محمد نوذری در مقاله‌ی «پیوند اخلاق و حقوق خانواده» که در ضمن آن با توجه به اینکه پابندی به موازین اخلاقی در خانواده به‌عنوان کوچک‌ترین نهاد جامعه از اهمیتی ویژه برخوردار است، به بررسی پیوند قواعد حقوقی و اخلاقی و برخی موارد تأثیر اخلاق در حقوق خانواده اشاره نموده است.

6- فصلنامه مطالعات راهبردی زنان شماره‌ی شماره 54 مقاله‌ی خانم دل‌آرا همتی، راحله کاردوانی و مهدی وکیلی در خصوص «ملازمه‌ی تکلیف زوجین و اخلاق‌مداری در خانواده در منابع اسلامی» که بیان می‌کند: نظام حقوقی خانواده در اسلام مجموعه‌ای از حقوق و تکالیف خانوادگی است که با اصل معروف یا اخلاق‌مداری در خانواده پیوندی وثیق دارد، اهمیت این پیوند با عنایت به هدف تشکیل خانواده در قرآن کریم یعنی ایجاد مودت و رحمت در روابط زوجین و با رجوع به منابع و متون اسلامی نمایان است. مفهوم تکالیف زوجین دربردارنده‌ی مجموعه مسئولیت‌های هریک از زوجین در خانواده است که در دیدگاه اسلام با طبیعت بیولوژیکی دو جنس زن و مرد پیوندی انکارناپذیر دارد.

7- شماره 52 فصلنامه‌ی مذکور مقاله آقای مهدی گنجور، اسماعیل ملکوتی و خانم فهیمه موسویان در خصوص «مؤلفه‌های الگوی مدارا با همسر از دیدگاه اسلام» که به بررسی و تعیین خصوصیات همسران سازگار و اهل مدارا از موضوع علم و دین می‌پردازند؛ و همچنین مقاله‌ی خانم مریم احمدیه در خصوص «معاشرت به معروف» که به بیان مصادیق معروف در قرآن که بیشتر به شرایط ویژه چون طلاق، وفات، ارث و وصیت مرتبط است پرداخته است.

8- آقای حسین بستان نجفی در کتاب «جامعه‌شناسی خانواده از دیدگاه منابع اسلامی» در بخش 2 ساختار خانواده و بخش 4 آسیب‌شناسی خانواده و راهکارهای تحکیم آن مطالبی مربوط به موضوع را بررسی نموده‌اند.

در تمامی پژوهش‌های فوق غالباً به طرح کلیات بسنده شده یا احیاناً تعیین برخی مصادیق حسن معاشرت زوجین صورت گرفته است که هریک از این تکالیف کلان مجموعه وظایفی را در برداشته و با مکانیسم‌های حقوقی ویژه حمایت می‌شوند که بر اساس فرمایشات معصومین با توصیه‌های اخلاقی مدار

متعددی با محوریت اصل معروف حسن معاشرت و مصادیق خوش رفتاری و اکرام همسر و صبر در خانواده ملازمه دارد.

اما در این پایان نامه کوشیده شده است ضوابط و ملاک های فقهی و حقوقی تعیین مصادیق را ارائه دهد. روش تحقیق:

پژوهش حاضر به روش اسنادی و به شیوه ی توصیفی- تحلیلی با رجوع به متون و منابع دست اول و معتبر اسلامی به بررسی مهم ترین تکالیف زوجین در خانواده خصوصا حسن معاشرت مرد نسبت به همسرش پرداخته است.

1.2 مفاهیم

1.2.1 مفهوم معاشرت

معاشرت بر گرفته از ماده عشر و به معنای آمیختن و مصاحبت است¹ و به دلیل ساختار واژگانی باب مفاعله- از مفاهیم اجتماعی و دوسویه است که هرگاه قید و پسوندی بدان افزوده نشود، گزینه‌های چندی در آن جای می‌گیرد. معاشرت مردان با مردان، زنان با زنان و مردان با زنان در جامعه و مردان با زنان در درون خانواده که مهم‌ترین آن‌ها گزینه‌ی اخیر است.

اگر موضوع معاشرت با پسوند خانواده‌ی موردنظر و گفت‌وگو باشد همان‌طور که در آیه 19 سوره نساء آمده به این معنی است که معاشرت به معروف ملاک رفتاری برای مردان، تنها نیست و مقصود از «عاشروهن بالمعروف» هم‌زمان تعیین ملاک و مبنای رفتاری شوهر با زن و زن با شوهر خویش است، پس مردان و زنان در رفتار متقابل خانوادگی و زناشویی از این زاویه که هر دو باید طبق معروف رفتار کنند همسان و برابرند.

آیه مبارکه «و لهن مثل الذی علیهن بالمعروف»² نیز به گونه‌ای صریح، وظایف، حقوق و آداب معاشرت متقابل مرد و زن در درون خانواده را برابر و همانند می‌شمارد و معیار آن را معروف معرفی می‌کند.

نصوص روایی نیز معروف را همین معنی می‌شمارد. پیامبر اکرم (ص) در خطبه‌ی حجه‌الوداع فرمود: «... و لکم علیهن حق و لهن علیکم حق و من حقکم علیهن ان لا یوطئن فراشکم احدا و لا یعصینکم فی معروف و اذا فعلن ذلک فلهن رزقهن و کسوتهن بالمعروف...»³ - شما را بر زنان حقی است، همان‌گونه که ایشان را بر شما حقی است. از حقوق شما بر زنان است که نگذارند بر فراش شما کسی پا گذارد و زنان در آنچه معروف است از شما اطاعت کنند. هرگاه این حقوق از ناحیه‌ی زنان انجام شود بر شما است که خوراک و پوشاک ایشان را طبق متعارف تأمین کنید.

1. فخرالدین طریحی، مجمع البحرین، تهران، مکتبه المرتضویه، چاپ سوم، 1375ش، ج 3، ص 403

2. بقره، 228

3. فائزه عظیم زاده، مبانی حسن معاشرت به معروف در نظام حقوقی خانواده از منظر قرآن، دو فصلنامه فقه و حقوق خانواده

(ندای صادق) سال 12 زمستان 1387